

Putere și terorism

Virgil Măgureanu

Universitatea din București

În esență terorismul este cel mai nociv efect al puterii, în sensul ca legitimează forța cea mai brutală și folosirea ei lipsită de orice scrupul, în condițiile în care singura regulă este cea dictată de terorist, fie el un individ, un grup sau un stat. În zilele noastre, terorismul tinde să se generalizeze, atingând treptat toate zonele existenței.

Terorismul este unul dintre cele mai complexe și totodată mai complicate fenomene ale lumii contemporane. El este strâns legat de fenomenele de putere și anume de zonele cele mai întunecate ale acestora, de extremele și de excesele puterii. De aceea, terorismul este extrem de dificil de definit. Dacă înțelegem prin terorism toate acțiunile politice care recurg la violență extremă atunci termenul nu ne mai este prea mult de folos. De aceea mulți analiști au considerat necesară o distincție între actele care, de unii sau de alții, sunt catalogate drept teroriste. S-a insistat, de pildă, pentru distincția între terorism și guerila urbană, iar alți analiști au denunțat terorismul de stat constând din mijloace extreme la care recurg anumite regimuri politice pentru a supune populații întregi sau a le expulza prin mijloace teroriste mai grave decât cele ale actorilor „sub-etatici” (Walter Laqueur, 1987).

Când este vorba despre terorism, avem aproape întotdeauna, doi poli de interpretare antagonici: dacă la un pol un act este calificat ca terorist, la celălalt el poate fi considerat ca un gest eroic. În această interpretare, factorii culturali sau cei care țin de tipul de civilizație, valorile împărtășite de o anumită societate au un rol foarte mare. Dar nu întotdeauna ei sunt decisivi, ci mai degrabă un anumit raport de forțe, care decide până la urmă caracterul unui act sau al altuia. Putem astfel vorbi, înainte de toate, despre terorism ca efect (asupra unui grup, comunități sau societăți). Din acest punct de vedere, terorism înseamnă, în sens elementar,

panică generată de un atac de o violență extremă împotriva căruia, cel puțin pentru moment, nu există posibilitate de apărare. În al doilea rând, putem vorbi despre terorism ca act politic și astfel acesta, din perspectiva celor care recurg la astfel de acte, poate fi considerat ca o reacție a disperării: un grup, o comunitate sau o organizație își simte amenințată însăși existența ei și singurul mijloc de autoapărare care îl mai consideră posibil este un act de terorizare a agresorului a opresorului sau agresorului. Iată cum este posibil ca un act de terorism să poată fi considerat ca legitim. Și de aceea mulți analiști, urmând parcă o cale discutabilă care împarte și războaiele în juste și nejuste, propun separarea unor acte oricât de violente ar fi ele, considerate de cei care le comit ca singura reacție posibilă de supraviețuire sau apărare, de actele propriu-zise de terorism.

În acest fel însă se justifică, implicit, orice formă de terorism: din moment ce poate fi acceptat un act de o violență extremă, de ce nu ar putea fi acceptate oricare asemenea acte, indiferent cine le comite și indiferent pentru ce scop? Pentru că, până la urmă, întotdeauna se găsește un grup sau un individ care să le considere legitime. Și, de altfel, specific actelor teroriste este ca, după săvârșire, să fie revendicate de o organizație care, de cele mai multe ori, își anunță scopuri imaculate. Probabil că societatea omenească nu a atins încă pragul de maturitate care să impună respingerea oricărei forme de violență, condamnarea necondiționată a oricărui act uman care pune în pericol viața ființelor

umane, dacă nu a oricărei ființe. Ciudat este că în lumea occidentală există deja legi care protejează animalele în fața actelor violente sau de cruzime, dar nu există încă o bază juridică solidă care să condamne orice fel de act de violență la adresa ființelor umane, indiferent de natura și intensitatea lui și indiferent de cine îl comite. Dar dacă există posibilitatea exonerării de răspundere în caz de legitimă apărare pentru acte individuale, la fel ar trebui să existe asemenea posibilitate și pentru acte colective săvârșite în legitima apărare a unei apartenențe, identități sau culturi. Dacă așa stau lucrurile atunci o definiție acceptată de toată lumea a terorismului devine aproape imposibilă.

Să presupunem, așa cum am mai spus, că terorismul este reacția disperată a unui grup sau comunități amenințat/ă cu dispariția de un alt grup sau comunitate mult mai puternice. Legitimarea unor asemenea acte, ba chiar doar simpla lor producere și repetare, poate duce la declanșarea unui mecanism pervers: curând asemenea acte pot fi acceptate din orice direcție și încep chiar să fie planificate nu numai de organizații semi-clandestine, ci chiar de organizații statale cu caracter mai mult sau mai puțin confidențial. În acest fel, terorismul se generalizează, cum pare să se fi întâmplat în lumea contemporană.

Se pune însă o problemă morală foarte simplă: dacă actele disperate de violență extremă produse spontan, fără o planificare sau premeditare de vreun fel sau altul, pot fi înțelese și poate chiar acceptate ca semnal pentru omenirea civilizată ca să intervină, actele de violență extremă, planificate, deci, premeditate nu pot fi acceptate sub nici o formă, indiferent cine le comite și în ce scop.

În acest fel atingem esența terorismului: *acesta este cel mai nociv efect al puterii, în sensul că legitimează forța cea mai brutală și folosirea ei lipsită de orice scrupul, în condițiile în care singura regulă este cea dictată de terorist, fie el un individ, un grup sau un stat.*

Nu există act terorist justificabil la fel cum nu există, la rigoare, război justificabil. Ceea ce se numește război just sau de apărare nu este război, ci doar un răspuns la război, o reacție de apărare. Războiul este o operație eminentamente militară; în declanșarea lui prevalează principii și considerente militare; logica războiului este logica armelor, a instrumentelor de distrugere. Apărarea este o reacție civilă, întotdeauna fundamentată pe valori și pe drepturile elementare ale omului. Continuarea acțiunilor militare, după ce obiectivele apărării au fost atinse, încetează să mai fie apărare, iar agresarea și cucerirea teritoriilor agresorului/cuceritorului este un război, la fel de condamnat ca orice alt război. S-ar părea că asemenea considerații nu-și prea au locul când este vorba despre terorism. Să nu uităm însă că războiul însuși prilejuiește momente și acțiuni teroriste și, de fapt, terorismul se naște din actele războinice care multă vreme în istoria națiunilor au fost – și mai sunt – glorificate. În ultimă instanță se poate spune că de la război la terorism nu este decât un pas: dispariția oricăror reguli într-o înfruntare armată. De aceea nu trebuie încercată justificarea uneia sau alteia dintre formele de terorism, pentru că astfel nu am reuși altceva decât eternizarea unei polarități antagonice: într-o parte un act este considerat terorist, în altă parte este glorificat, întreținând astfel mecanismele psihosociale ale terorismului. Este indicată deci o analiză bazată pe multiplele aspecte pe care le implică terorismul și evitarea jocurilor facile ale unei sociologii spontaneiste (Michel Wiewiorka, 1988).

Alain Joxe atrage atenția că „folosirea «terorismului» ca un concept atotcuprinzător poate lua aspectul unui simptom maladiv și europeni nu ar trebui să cadă în această cursă. Ei sunt constrânși de istoria lor, de configurația eteroclită a continentului, de tradiția romană a pactelor constrângătoare – cea pe care o reia tradiția americană – să ia în serios problema cauzelor sociopolitice locale ale violenței cu scopul de a pune capăt răzburărilor

fără limite. Eliminarea răzbunării descendenților, simbolizată de Erinii, aceste infernale zeități grecești, și instituirea tribunalului Areopagului de către Apollo, sunt la originea civilizației mediteraneene, nu iudeo-creștine, care s-a răspândit treptat în Europa și în toată lumea. Pentru ca civilizația să prevaleze față de barbarie, ne trebuie o definiție mai riguroasă a terorismului, a cauzelor sale locale și a mijloacelor de înlăturare a actelor teroriste” (Alain Joxe, 1996). Și el propune folosirea termenului de „violență politică extremă” pentru a califica o listă întreagă de acte de război ca cele care urmează și care n-ar fi, în opinia lui, acte individuale pentru că au obiective politice:

- asasinat țință a responsabililor politici sau militari, ca de exemplu: Itzhac Rabin, fost prim-ministru izraelian, Fathi Chkaki, lider al Djihadului islamic, Yahva Ayache, artificier al Hamas;

- luarea de ostatici și eliberarea lor condiționată;

- atentate asupra soldaților în uniformă care fac parte din armata de ocupație sau de intervenție (ca acțiunile anti-israeliene în sudul Libanului);

- actele de kamikaze comise de Djihadul islamic sau de Hamas;

- asasinatelor orbești, în rândul civililor fără apărare, aparținând unor comunități adverse (mașini-capcană);

- efectele ocupării militare care implică transformarea masivă a unor populații în ostatici (ca cea de la Beirut în 1982 și cea de la Sarajevo).

Asemenea clasificare ar permite, în opinia autorului, „opunerea strategică a țintelor precise țințelor aleatorii, pe de o parte, iar, de alta stadiul de amenințare, stadiului de execuție. Numai operațiile de amenințare și de masacrare (ultimele trei dintre cele enumerate mai sus) sunt acte nediscriminate și pot fi calificate ca teroriste. Asasinatul politic și luarea de ostatici aparțin, din cauza ațintirii lor precise, unui alt tip de strategie decât cel al terorii. În ce privește acțiunile armate împotriva unităților militare, ele sunt

acte de război”. Recurgerea la acțiuni extreme a fost mereu legată de lupta (inegală) contra tiraniei, opresiunii străine sau cuceririi coloniale (Alain Joxe, 1996). O asemenea departajare propune și Wiewiorka atunci când vorbește despre „terorismul dinspre jos” și „terorismul dinspre sus” (Michel Wiewiorka, 1988).

Toate acestea sunt însă, cum recunoaște și Joxe legate între ele. Cum scria Lao Tzi, „cu cât sunt mai mulți soldați, cu cât sunt mai mulți bandiți”. Valurile de violență politică extremă sunt, pe de o parte îndreptate împotriva tiraniei (reală sau definită ideologic ca atare de organizații care, de cele mai multe ori se dovedesc sectare față de comunitatea la care se raportează), iar pe de alta sunt un răspuns al opresiunii militare sau polițienești. Lupta între violența de stat și violența de jos, de la baza societății, opune două structuri strategice care formează un cuplu, în care o componentă o presupune pe cealaltă. Numai o perspectivă de clasă sau partinică poate legitima una dintre ele împotriva celeilalte.

De fapt, într-un asemenea conflict, adversarii se situează în condițiile unei inegalități structurale și ei încearcă compensarea acestei inegalități prin utilizarea forței. Cele două tabere suferă de un anumit handicap: lipsa de legitimitate a tiraniei, pe de o parte și lipsa unei organizări suficient de puternice, de cealaltă. Putem califica, subliniază Joxe, aceste tactici și strategii violente (ale statului și ale revoltațiilor) ca imorale sau absurde în raport cu scopurile vizate. „Dar violența oprimatului nu este imorală și nici absurdă, nici mai eronată decât violența statului tiranic căruia i se opune” (Alain Joxe, 1996).

Iată un punct de vedere din ce în ce mai discutabil. La prima vedere, pare cu totul echitabil și întru totul justificabil din punct de vedere moral. Dar, deși a fost foarte influentă timp de două secole, de la Revoluția franceză încoace, sau poate chiar din această cauză, asemenea poziție ideologică a justificat și acceptat acțiuni teroriste tot mai distrugătoare, care au dus astăzi la globalizarea

terorismului și la exacerbarea lui până la accente indiscutabil criminale. Nici măcar faptul, recunoscut de promotorii unei asemenea perspective, că teroriștii ajung să fondeze regimuri la fel de tiranice ca și cele împotriva cărora s-au ridicat sau să inițieze chiar dinastii tiranice nu pare să fie decisiv pentru ca aprecierea unor acțiuni teroriste să înceteze.

Este evident, că în asemenea situație, cercul s-a închis, iar absurdul este flagrant, pe de o parte, iar pe de alta, este la fel de evident că numai motivații morale sau etice fanatice mai pot permite formarea unor combatanți voluntari care ajung astăzi la acte teroriste sinucigașe. Este un adevăr elementar că violența provoacă violență. Se poate susține, este adevărat, că violența de stat, sau violența conținută în chiar alcătuirea societăților poate genera violență la nivelurile sociale de jos, acolo unde oprimarea are adeseori accente maxime, dar dacă un asemenea tip de violență este considerat just, moral, această atitudine constituie cel mai bun mijloc pentru perpetuarea și chiar eternizarea violenței. Și nu mai este cazul să insistăm asupra faptului că violența extremă atinge astfel accente insuportabile pentru orice tip de societate și că evoluția pe această cale duce la distrugere globală. Să nu uităm că în epoca noastră mijloacele de distrugere la care se poate recurge în acțiuni teroriste depășesc orice limite, iar posibilitățile de procurare a acestora sunt tot mai mari datorită expansiunii comerțului în toate zonele existenței umane și instabilității social-politice din zone întinse ale globului.

Ar fi util să reexaminăm pe scurt câțiva factori care au contribuit la amplificarea și dezvoltarea mișcărilor teroriste pentru a putea încerca mai departe evaluarea posibilităților de a diminua acest flagel al lumii contemporane. Primul și poate cel mai important este dezvoltarea terorismului de stat spre jumătatea secolului trecut, mai ales în Germania nazistă și în Uniunea sovietică. Două regimuri politice extremiste aveau să desființeze orice limită a violenței, pe de o parte, iar

pe de alta să se prelungească în mișcări și acțiuni teroriste care mai de care mai înfiorătoare în zonele aflate sub influența lor.

Al doilea factor este războiul mondial care a urmat și care s-a purtat în principal între aceste două regimuri atât de diferite și totuși atât de apropiate. Dacă a mai rămas vreo limită în calea violenței extreme acestea s-au șters în înfruntarea a două sisteme totalitare, fiecare dintre ele având ca scop principal stăpânirea întregii lumi. Structurile teroriste, fie ele vizibile sau invizibile, după ce au generat acte abominabile, necunoscute încă de oameni, și-au prelungit existența și după încetarea ostilităților, chiar dacă numai într-o singură tabără ele și-au menținut scopurile și ierarhiile. Cei doi factori corelați aveau să producă un efect de o perversitate extremă: între atacat și atacator, între agresat și agresor, între victimă și criminal, conturul s-a estompat și numai o structură morală ieșită din comun mai putea păstra un vag reper al unei umanități elementare.

Ceea ce ne îndeamnă, o dată în plus, să punem, cel puțin din punct de vedere moral, sub semnul îndoielii orice formă de violență, indiferent de scopurile care îi animă pe cei care recurg la aceasta. Iată o apreciere care, prin faptul că este făcută de un criminal de război dovedit și condamnat, are nuanța unei ironii amare a istoriei: „Într-un război ca acesta, în care mor sute de femei și copii în bombardamente, iar avioanele seceră și ele în zboruri razante vieți omenești, în care partizanii recurg la toate violențele care li se par adecvate, măsurile *severe* (subl. ns.), chiar dacă par îndoielnice din punctul de vedere al dreptului internațional, nu pot fi considerate crime în fața moralei și a conștiinței” (Joe Heydecker, Johannes Leeb, 1983).

Al treilea factor îl constituie „războiul rece”. Prelungire a marelui război ideologic, cunoscut în istorie ca cel de-al doilea război mondial, acesta a însemnat de fapt continuarea războiului clasic într-un mod fragmentat și cu utilizarea tuturor armelor posibile, inclusiv a celor de propagandă. Este într-adevăr un fenomen unic, dar totuși un

război, a cărui principală consecință a fost împărțirea lumii în tabere antagonice. Două sisteme economice și politico-sociale opuse în înfruntare continuă, cu mici pauze destinate diplomației și construirii unui eșafodaj al coexistenței, au dominat lumea timp de aproape o jumătate de secol. O asemenea înfruntare nu putea să nu influențeze mișcările politice extremiste și recurgerea la mijloacele luptei teroriste. „Terorismul revoluționar”, a fost susținut continuu de sistemul comunist, în cea mai bună tradiție a stângii extremiste; dar nici de partea cealaltă nu au lipsit mijloace de o violență extremă la care s-a recurs fie direct prin servicii secrete și trupe speciale, fie prin sprijinirea terorismului de stat în diferite părți ale lumii, mai ales în Asia. Pe fundalul „războiului rece” a apărut cel mai intens și mai grav focar de terorism din istoria lumii – Orientul Apropiat.

Dubla structură teroristă israeliană și arabă se conturează la începutul războiului rece, între anii 1946-1948. Israelul, cum scrie Joxe, „s-a născut dintr-o mișcare teroristă de eliberare, al cărei vârf de lance a fost Irgun și grupul Stern* care aveau ca scop expulzarea englezilor din Palestina... și care devin o structură teroristă și militară de stat vizând să expulzeze populațiile arabe din Palestina pentru a unifica teritoriile și a lărgi perimetrul alocat statului evreu prin planul de împărțire votat de Adunarea Generală a ONU în 29 noiembrie 1947”.

„Israelul nu a încetat să cultive aceste metode teroriste de la debuturile sale și de a face din aceasta nucleul doctrinar al concepției sale privind lupta împotriva dușmanilor săi. La rândul lor, statele arabe coalizate (care sunt toate tiranii) au dorit să evite legitimarea unei „mișcări de eliberare națională teroriste” în aceste societăți și au încercat să stăpânească în profitul violenței

de stat mișcarea populară anti-israeliană” (Richard E. Rubenstein, 1987). A urmat o serie de războaie pierdute și astfel a apărut o nouă sursă pentru dezvoltarea, fără limite, a terorismului de stat sau încuviințat ori sprijinit de stat.

Al patrulea factor, care ar trebui luat în considerare, când analizăm fenomenul terorist actual, este căderea comunismului. Deși a fost considerat (și în bună măsură chiar a fost, în realitate) un punct de sprijin pentru terorismul „revoluționar”, dispariția lui nu a însemnat de loc diminuarea fenomenului terorist. Este important însă de reținut că una dintre sursele terorismului de stat instalată chiar în Europa a secat. În plus este adevărat pentru scurtă vreme, după războiul din Golf, prin intervenția americană care avea să sprijine noi proiecte economice în zonă, acțiunile teroriste s-au rărit pentru a reveni însă cu o amploare fără precedent, culminând cu atacul terorist de pe teritoriul Statelor Unite din 11 septembrie 2001.

După Rubenstein, „terorismul este produsul unei dislocări sociale” și are, cel mai adesea, ca actori membrii ai inteligența urbane care nu pot să se alăture nici clasei dominante nici claselor dominate. Pe de altă parte, este emanația esențială a unei societăți la un moment dat și nu creația manipulată a unei mâini străine. Răspunsul cel mai eficace care s-ar putea da terorismului ar fi, în această perspectivă „a înceta crearea lui”: „teroriștii nu au divizat Irlanda, nici nu au aruncat în exil palestinienii. Nu ei au impus puterea albilor în Africa de Sud nici „sistemul” confesional în Liban” (A. Cassese, M. Nijhoff, 1986).

Și astfel nu ne mai apare atât de credibilă că „terorismul de jos” ar fi doar o reacție la „terorismul de sus”, că terorismul „de stat” naște terorism „revoluționar” etc. Asemenea forme de terorism se condiționează una pe

* *Irgun Zvai Leumi* (Organizație militară națională) a fost aripa armată a mișcării revizioniste din Palestina creată de Vladimir Jabotinsky căruia îi va succeda Menahem Begin. Grupul Stern a scizionat din Irgun. Irgun avea să pregătească atentatul de la Hotelul Regele David în 1946, care era sediul guvernatorului și cartierul general al forțelor britanice din Palestina. Atentatul s-a soldat cu peste o sută de morți. La 7 aprilie 1948 avea să se producă masacrul de la Deir Yassin: unități ale grupului Stern și ale Irgun atacă satul palestinian Deir Yassin și masacrează 240 de persoane.

alta dar nu se poate stabili o legătură de la cauză la efect între ele. Chiar și dreptul la luptă violentă, prin recurgerea la orice fel de arme, împotriva autorităților unui stat ne apare într-o lumină nouă. De altfel, în afara țărilor occidentale, un număr tot mai mare de țări latino-americane se opun recunoașterii unui *jus ad bellum* pentru mișcările de eliberare națională (*Maniere de voir, 2001*). Granița între organizațiile politice care recurg la acțiuni teroriste și bandele criminale este adeseori greu de stabilit.

S-a spus despre atentatul din 11 septembrie 2001 de la New York că va schimba lumea, că nimic nu va mai fi la fel ca înainte de acest atentat. Asemenea afirmație a fost, fără îndoială, marcată emoțional, dar în bună măsură este demnă de luat în seamă întrucât cel puțin atitudinea și, în linii importante, întreaga politică a Statelor Unite au luat o turnură diferită, în așa fel încât liderii americani sunt mai hotărâți decât oricând să intervină, inclusiv cu forța, peste tot în lume unde pericolul terorist sau al distrugerilor în masă este prezent, chiar dacă întâmpină o rezistență foarte serioasă din partea unor aliați tradiționali. Se poate vorbi chiar de declanșarea unui război împotriva terorismului, care se dovedește deja extrem de dificil și probabil de durată, pentru că terorismul este generat de cauze complexe, unele ținând chiar de natura societăților moderne.

În orice caz a apărut astfel foarte pregnant pericolul terorismului extrem, practicant de rețele transnaționale dotate cu o capacitate de distrugere masivă pusă în serviciul unei ostilități fără limite față de Occident. Statele Unite constituie statul cel mai expus datorită faptului că a rămas singura superputere, adeptă a unei strategii de primordialitate și care trebuie să-și consolideze mereu leadership-ul său. În același timp s-au extins zonele „gri” la marginea planetei unde mustesc zeci de conflicte preocupante. Trăim într-o lume propice dezvoltării unor conflicte asimetrice în care grupuri care funcționează în rețea, într-un spațiu globalizat, folosesc mijloace neconvenționale (terorism, arme bacteriolo-

gice) pentru a lovi statele și populația civilă (Edgard Morin et Anne-Brigitte Kern, 1993). În septembrie 2001, Statele Unite au obținut o largă susținere din partea comunității internaționale, dar cvasi-impasul de a păstra această susținere, în care au intrat prin decizia de a obliga, prin forța armelor, Irakul să se dezarmeze sugerează că solidaritatea obținută ar trebui să fie amorsa unei abordări multilaterale privind schimbările din domeniul relațiilor internaționale.

O luptă eficace împotriva terorismului global nu poate fi decât o reacție globală a statelor, a tuturor forțelor politice care nutresc un respect elementar față de specia umană și față de variatele forme de cultură și civilizație produse de aceasta. După alungarea talibanilor de la putere în Afganistan, a apărut clar că această țară nu este decât epicentrul unui întins arc de criză în care s-au acumulat conflicte nerezolvate. Care acoperă și alte focare cum ar fi Tanscaucazia, unde apetitul petrolier ascute rivalitățile între statele din regiune. Dar cel mai important este interminabilul conflict israeliano-palestinian, care probabil nu va putea fi aplanat decât prin coexistența pe teritoriul vechii Palestine a două state: unul evreu și unul arab.

Sursele terorismului sunt mai întotdeauna sursele instabilității într-o regiune sau alta a globului. Bipolarismul ajunsese la un anumit echilibru și mereu reacțiile extremiste aveau o limită previzibilă. Implozia comunismului nu a adus un plus de stabilitate, ci, dimpotrivă. Oficiali ai NATO au lansat chiar o sintagmă sugestivă privind ceea ce a urmat la ieșirea din „războiul rece”. O „pace caldă”, spuneau ei, într-o lume în care dușmanul a dispărut în ceață dar poate reapărea de oriunde. Iar astăzi, mai ales în Statele Unite percepția asupra lumii actuale este cea a unei dezordini globale care ia forma violențelor locale și care ar rezuma în mod potrivit neologismul „global”.

Instabilitatea este cel mai adesea o slăbiciune a puterii: un vid sau o criză de putere care intervine într-o zonă sau alta generează relansarea luptei fără limite între actorii

locali, în așa fel încât instabilitatea devine o stare perpetuă. Și o sursă directă a terorismului. S-ar putea presupune că reinstaurarea stabilității ar fi soluția. Dar lucrurile nu sunt atât de simple, pentru că problemele existente, amplificate de procesele de globalizare, nu au soluții simple.

Și astfel, pentru unii, o soluție utopică ar putea fi chiar reconfortantă. Ar fi vorba despre o necesară conștientizare comprehensivă a problemelor lumii umane actuale care să conducă oamenii spre două obiective vitale: pe de o parte, să asigure supraviețuirea umanității, iar pe de alta, să elimine barbaria de acolo unde s-a instalat. În primul caz, este vorba de a prezerva diversitatea culturilor, civilizațiilor și națiunilor, de eliminare a forțelor urii și dominației, susținute eficiente de o tehnocultură înghețată și inumane. În al doilea, trebuie revoluționate relațiile dintre oamenii înșiși, între oameni și cunoștințele lor, între oameni și societăți, între oameni și națiuni, între oameni și natură. Pentru a atinge asemenea obiective, Edgar Morin și Anne-

Brigitte Kern denunță cursele unui „realism imposibil” și cer o nouă reflecție asupra relației dintre certitudinea ideilor și realitate incertă.

Ar trebui deci reformată și lărgită gândirea politică prin reunirea a ceea ce este dispersat și restituirea complexității pentru problemele umane, adică fundamentarea unei „antro-politici” în care poezia unei utopii ne-ar apărea până la urmă mai realistă decât pragmatismul prozaic al gestionarilor plini de siguranță dar orbi (Edgard Morin et Anne-Brigitte Kern, 1993). Desigur asemenea perspectivă este ispititoare pentru politicienii cu atracție pentru poezie, dar problemele lumii sunt atât de presante și de complicate... Și, de altfel, nu neapărat o soluție este urgentă, ci o bună gestiune a nenumăratelor conflicte existente pe planetă și, poate mai ales, o minimă certitudine că lucrurile evoluează spre bine. Iar pentru aceasta, dialogul, negocierea și compromisul – într-un cuvânt democrația – sunt vitale.

Bibliografie

- Cassese, A. Nijhoff, M. (1986). (sub dir.), Return to Westphalia? Consideration on the Gradual Erosion of the Charter System”. În *The Current Legal Regulation of the Use of Force*. Dordrecht, p. 514.
- Heydecker Joe, Leeb Johanes. (1983). *Procesul de la Nürnberg*. Ultimul cuvânt al acuzatului Alfred Jodl. București: Editura Politică, p. 483.
- Joxe, Alain. Violences politiques et injustices au Proche-Orient. Un concept fourr-tout : le terrorisme, *Le Monde diplomatique*, aprilie 1996.
- Laquer, Walter. (1987). *The Age of Terrorism*. Boston, Toronto: Little Brown.
- Morin, Edgar și Kern, Anne-Brigitte. (1993). *Terre-patrie*. Paris: Le Seuil.
- Rubenstein, Richard E. (1987). *Alchemists of Revolution. Terrorism In the Modern World*. I.B. Londres: Tauris, pp. 21,43.
- Cf. 11 Septembre: onde de choc. *Maniere de voir*. 60, noiembrie – decembrie 2001.
- Wiewiorka, Michel. (1988). *Sociétés et Terrorisme*. Paris: Fayard, p. 27.

Abstract

Essentially, terrorism is the most harmful effect of power, In the sense that it legitimates the most brutal force and its most unscrupulous use, In a situation where the only rule is the one dictated by the terrorist, who can be an individual, a group or a state. Presently, terrorism tends to be generalized, permeating gradually all the spheres of existence.